

สำนักพิมพ์

เสนอ

คนดีศรีอยุธยา

ของ
เสนีย์ เสาวพงศ์

เสนีย์ เสาวพงศ์

คนดีศรีอยุธยา

สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งที่ 1 2525

ราคา 50 บาท 539 หน้า

“มติชน” เป็นชื่อที่คุ้นหูนักอ่านหนังสือมานาน และเป็นที่น่าสนใจกันโดยทั่วไปว่าสำนักพิมพ์นี้จะจัดพิมพ์หนังสือที่มีเนื้อหาในเชิงสร้างสรรค์สังคม ผู้วิจารณ์รู้สึกแปลกใจว่า “คนดีศรีอยุธยา” มีเนื้อหาอย่างไร สำนักพิมพ์มติชนจึงเลือกไปพิมพ์เป็นเรื่องแรก ประกอบกับคิดว่า “คนดีศรีอยุธยา” เป็นเรื่องในเชิงอิงประวัติศาสตร์ หรือเกร็ดพงศาวดารไทย เนื้อหาจึงไม่น่าที่จะมีอะไร ใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม ชื่อเสียงของผู้ประพันธ์เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้วิจารณ์ใคร่ที่จะอ่านเรื่องนี้เพื่อพิสูจน์ว่ามีดีอย่างไร

เสนีย์ เสาวพงศ์ เป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงมานาน ไม่ว่า “ปี่สาข” หรือ “ความรักของวลียา” ที่นักอ่านรู้จักกันดี “คนดีศรีอยุธยา” จากชื่อเรื่องก็คงพอจะทราบได้ว่าเป็นเรื่องในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้ง ๆ ที่คุณเสนีย์ เสาวพงศ์ ได้สารภาพว่า “ผมไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์” แต่จากคำขอสารภาพของคุณเสนีย์เองแสดงให้เห็นว่า คุณเสนีย์ได้พยายามรวบรวมข้อมูลจากหนังสือประวัติศาสตร์ วรรณกรรม หรือวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง และจากคำบอก

เล่าตั้งแต่ครั้งยังอยู่ในประเทศพม่า ดังนั้นเนื้อหาจึงไม่ได้มุ่งแสดงความรู้ในเรื่องหลักฐานทางประวัติศาสตร์นักและประวัติศาสตร์เสียวนี ผู้วิจารณ์คิดว่า ท่านผู้อ่านทุกท่าน ตั้งแต่เด็กจนถึงผู้ใหญ่ทราบเรื่องราวเป็นอย่างดี ผู้ประพันธ์เพียงแต่อาศัยประวัติศาสตร์ในระบอบที่กรุงศรีอยุธยาเสียเอกราชแก่พม่าครั้งที่ 2 เป็นฉากเท่านั้น ผู้ประพันธ์เสนอความคิดไว้ว่า “ผมอ่านประวัติศาสตร์เพื่อเขียนเรื่องที่ไม่มีจารึกไว้ในประวัติศาสตร์.... ในการนี้ผมนำวิธีการของจินตนิมมาใช้ในการสร้างงานเขียนเพราะให้ขอบเขตของการใช้ความคิดและจินตนาการกว้างขวางกว่า... และข้อสำคัญนวนิยายไม่ใช่เอกสารประวัติศาสตร์”

เนื้อหาของ “คนดีศรีอยุธยา” มีอยู่ว่า เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ 2 นั้นคนไทยระส่ำระสายเป็นอันมากบางคนถูกจับเป็นเชลยส่งไปทำงานให้แก่พม่า บางคนทรยศต่อชาติไปสวามิภักดิ์พม่า บางคนหนีรอดไปได้ก็ได้รวบรวมกันขึ้นเป็นก๊กเป็นเหล่า เช่น ก๊กกรมหมื่นเทพพิพิธ ก๊กพระยาตาก จนกระทั่งกลุ่มเล็ก ๆ ระเบิดคว่ำเรือน 15-20 คน แต่ละกลุ่มต่างมีความประสงค์เช่นเดียวกัน คือต้องการจะกอบกู้กรุงศรีอยุธยาขึ้นมาใหม่ ดังคำที่ว่า “แผ่นดินที่ถูกย่ำจนเลอะที่สุดนั้น ข้าวจะขึ้นงามที่สุด” (หน้า 262) และในที่สุดจากน้ำมือของคนไทยสามัญ 3 คนก็ได้รวบรวมคนไทยที่มีน้ำใจคิดกอบกู้บ้านเมืองเข้าร่วมกับพระยาตาก ตีค่ายโพธิ์สามต้นแตก กอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ คนไทยเหล่านี้ บางคนเป็นทาส บางคนเป็นไพร่ แต่เขาก็มีน้ำใจรักชาติ รักความเป็นไท ชื่อของเขาเหล่านี้ไม่มีโอกาสจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ แต่เขากลับเป็นพลังสำคัญในการกู้ชาติโดยไม่หวังผลตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งหรือยศฐาบรรดาศักดิ์ใด ๆ

ความใหม่ ของเรื่องก็คือ การที่ คุณเสนีย์ เสาวพงศ์ ต้องการที่จะเสนอ

ข้อเท็จจริงที่มักจะถูกลืมว่า ในการทำกิจการใดก็ตาม พลังสำคัญที่สุด ก็คือ ประชาชนในแผ่นดิน แต่เขาเหล่านั้นมักถูกลืมเลือนไปจากหน้าประวัติศาสตร์ เปรียบได้กับ :

เมื่อเดินย้อนรอยถอยหลังไป/ ในแผ่นดินของประวัติศาสตร์ที่ส่วนใหญ่ว่างเปล่า เลาะเล็มไปตามต้นไม้ใหญ่ที่ได้รับการบรรจุอยู่ในประวัติศาสตร์แน่นอนแล้ว บนอาณาบริเวณที่รกร้างว่างเปล่าที่ไม่มีมีการกล่าวถึงแม้สักวรรคหนึ่งหรือบรรทัดหนึ่งนั้น มีพืชคลุมดินอีกมากหลายที่ดูก็เหมือนไม่มีความสำคัญ มันขึ้นอยู่และเหี่ยวแห้งตายไปตามกาลเวลา แต่ก็มีมีการเกิดใหม่เข้ามาทดแทน อย่างต่อเนื่อง ยาวนาน ไม่ขาดสาย ผมพยายามขุดหารากเหง้า ของสิ่งเหล่านี้ด้วยจินตนาการที่มีอย่างจำกัด

เนื้อหาเป็นนวนิยายที่ดำเนินเรื่องอย่างเรียบง่าย แสดงถึงชีวิตของคนไทยกลุ่มหนึ่งที่มีความกล้าหาญ การต่อสู้และความรักในระหว่างหนุ่มสาว ทะเลาะเถียงกันตามแนวนวนิยายที่ปรากฏโดยทั่วไป และจบลงด้วยความสุขสมหวังของตัวละคร ผู้ประพันธ์ได้ให้ โต น้อยเล็ก และ พะยอม เป็นตัวแทนของคนไทยที่รักชาติ มีความคิดสร้างสรรค์สังคม และเป็นตัวแทนเสนอความคิดของผู้ประพันธ์ให้อ่านทราบ โต น้อย และเล็ก เป็นตัวดำเนินเรื่องที่มืบทบหาไม่ใคร่จะแตกต่างจากพระเอกในนวนิยายทั่วไปนัก คือ มีความกล้าหาญ ฝีมือการรบแรงแกร่งกล้า มีโชคในเรื่องของความรัก แต่มีข้อน่าสังเกตคือ พระเอกทั้ง 3 คนนี้ จะเป็นสามัญชนตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง ซึ่งแตกต่างกับนวนิยายอิงประวัติศาสตร์โดยทั่วไป เช่น ขุนศึก ขุนศึกมหาราช หรือ ทหารเอกพระบัณฑูรย์ พระเอกในเรื่องเหล่านี้ ในตอนต้นอาจจะ เป็นทหาร หรือสามัญชนก็ตาม แต่ในตอนจบจะได้รับบำเหน็จรางวัลเป็นทหาร

ที่มียศฐาบรรดาศักดิ์สูงทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็คงเป็นเพราะ คุณเสนีย์ต้องการย้ำถึงความ เป็นพืชคลุมดิน ต้นหญ้า หรือด้อยดิ่ง นั้นเอง

ส่วนพะยอม ตัวละครที่มีบทบาทมากที่สุดในเรื่องนางเอกด้วยกัน เป็นหญิงสาวที่มีความบอบบางอ่อนแอ อยู่ในรั้วในวัง ในเบื้องต้นมีความอ่อนแอหอบจับทำอะไรไม่เป็น แต่หลังจากที่พะยอมพบกับ โต น้อย และเล็ก ก็ได้มีพลังใจที่เข้มแข็งขึ้น มีความคิดก้าวหน้า มีความอดทน เป็นตัวแทนของผู้หญิงที่เห็นคุณค่าในตัวของตัวเอง สุ련เคียงบ่าเคียงไหล่ชายโดยฝ่ายชายก็ยกย่องให้มีความสำคัญเท่าเทียมกัน ซึ่งนวนิยายในประเภทเดียวกัน นางเอกถึงแม้จะมีความเก่งกล้าก็ยังมีลักษณะของความเป็น “ช้างเท้าหลัง” อยู่มาก

ตัวเอกอื่น ๆ ในเรื่อง เช่น ลำพู หรือ คล่อง จะมีลักษณะเช่นเดียวกับพะยอม คือ หลังจากได้รู้จักกับ โต น้อยเล็ก และพะยอมแล้ว จะมีพัฒนาการทางด้านความคิดในรูปแบบของการสร้างสรรค์สังคม เห็นคุณค่าของความเป็นผู้หญิงเท่าเทียมกับชาย

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เนื้อเรื่องเป็นนวนิยายที่มีเนื้อหาแสดงสภาพของคนไทยเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นเรื่องทราบกันดีอยู่แล้ว คุณค่าของเรื่องนี้อยู่ที่ไหน สิ่งที่โดดเด่นเป็นคุณค่าที่ผู้ประพันธ์สะท้อนออกมาให้ผู้อ่านมองเห็น จนเป็นความใหม่ ของนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่องนี้ คือ

1. บทสนทนาของตัวละคร และการบรรยายของผู้ประพันธ์ที่เรียบคมแสดงแนวคิดที่เราท่านทั้งหลายในยุคนี้ต้องยอมรับว่าเป็นความจริง ไม่ใช่จะปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้เท่านั้น หากแต่ยังเป็นความจริงที่ปรากฏในสังคมปัจจุบันอีกด้วย ซึ่งบางจุดก็เป็นปัญหาที่ส่งสมกันมานานจนยากแก่การแก้ไข เช่น

ความคิดในเรื่อง ระบบอาวุโส “ไอน้อยบอกพี่พอนว่า น้ำเมฆยังติด ลักษณะครูเก่า วางตัวไว้ห่างจากลูกศิษย์ มีวิธีให้คนเก่าหรือลูกศิษย์เก่าช่วยผู้ คนใหม่ เพื่อให้มันถึกันเป็นชั้น ๆ เพื่อ สร้างระบบอาวุโส” (หน้า 79) เรื่องระบบ อวุโสนี้ ผู้ประพันธ์พยายามแสดงให้เห็น ว่าการอยู่ด้วยกันนั้น ถ้าอยู่กันอย่างเข้าใจ ในหน้าที่ของตนแล้ว ไม่จำเป็นต้องมี หัวหน้าของกลุ่ม หรือถ้ามีก็เป็นเพียงแต่ ให้เป็นที่ยึดเหนี่ยว นับถือเท่านั้น ไม่ใช่ ผู้ออกคำสั่ง

การใช้อาวุธ เข้าประหัดประหาร กัน ในปัจจุบันจะพบข่าวประจำวันว่า มี มือปืนรับจ้างเคลื่อนเมือง ข้อยายอาวุธ กันได้ทั่วไป ประชาชนมีแต่ความหวาด ผวา ผู้ประพันธ์ได้ให้แง่คิดที่น่าสนใจไว้ ว่า “ก็อย่างที่ข้าเคยบอก อาจารย์สอนมา ว่า อาวุธนั้นให้ใช้เป็นที่สุดท้าย เอา หนะกันด้วยปัญญาก่อนจนเมื่อ ไม่มีทาง แล้วจึงใช้ อาวุธเป็นเครื่องมือของปัญญา แต่ ปัญญาจะต้องถืออาวุธอยู่ด้วยตราบ ใดที่ฝ่ายธรรมยังถืออาวุธอยู่” (หน้า 22) แม้แต่สงครามที่เกิดขึ้นแทบจะทุกภูมิภาค ของโลก ถ้าหากนำความคิดของ เล็ก มา พิจารณาแล้วก็น่าคิดต่อไปว่าเป็นเช่นนั้น หรือไม่ว่า “มันมองดูดาบที่ห้องเรื่อ มันเป็น ดาบที่ได้มาจากผู้เคยเป็นข้าศึกมาก่อน แต่มันอาจจะต้องคืนเลือกจากพวกเดียว กันเอง เจ้าของผู้ให้เขามองเห็นและ ตั้งใจเช่นนั้นหรือเปล่า” (หน้า 149)

นอกจากนี้ เรื่องของ การแตกความ สามัคคี การแก่งแย่งชิงดีกันเอง การข่ม เหย่งรังแกกัน การฉกฉวยโอกาสแอบอ้าง ชื่อของคนที่มื่อชื่อเสียง หรือผู้ที่ประกอบ วิศวกรรม ฯลฯ เรื่องเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ นำไปสู่ความหายนะได้ทั้งสิ้น ซึ่งเรื่องนี้ผู้ ประพันธ์เน้นเป็นอย่างมากทั้งในบทสนทนา และการบรรยาย ผู้เป็นใหญ่ที่มีอำนาจสูง กว่าคนอื่น ๆ ในแผ่นดิน หากหลงตน หรือเชื่อถือแต่ลูกน้องของตนเองเมื่อใด

แล้ว เขานั้นแหละจะเป็นผู้นำความหายนะ มาสู่ประเทศชาติ และประชาชนได้ง่าย ที่สุด เช่นเดียวกับ นายกองที่มีกำลังทหาร ในบังคับบัญชาเป็นจำนวนร้อย เชื่อคำพูด หมูหาญ ยกกำลังเข้าจับกุมกลุ่มของน้อย เนื่องจากความไม่พอใจกันเป็นการส่วนตัว ของหมูหาญ โดยไม่สอบสวนข้อเท็จจริง เสียก่อน เพราะคิดว่าเป็นผู้บังคับบัญชา และหมูหาญเป็นทหารเก่า การกระทำ เช่นนี้ยังส่งผลให้คนดีทั้งหลายหมดกำลังใจ ในการทำงานอีกด้วย

และข้อที่เด่นชัด คือ ผู้หญิงใน ทศนะของผู้ประพันธ์ ซึ่งควรจะเป็น ตั้งแต่นิโอดิต และโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ปัจจุบัน คือ ผู้หญิงที่มีความเชื่อมั่นใน ตนเอง มีความคิดก้าวหน้า ช่วยแก้ไข ปัญหาบ้านเมือง มีความอดทน ทำในสิ่ง ที่เท่าเทียมกับชายได้ เช่น ผู้หญิงฝึกอาวุธ รบได้เก่งไม่แพ้ชาย เลิกทัศนคติเก่า ๆ ที่ ต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เป็นเมียเป็น แม่ของลูกเท่านั้น และในทางกลับกัน คุณเสนียก็ได้ทำให้เห็นว่า ฝ่ายชายก็ต้อง ยกย่อง ส่งเสริมให้ผู้หญิงเห็นคุณค่าใน ตนเอง รับฟังความคิดเห็น กล่าวชมเชย เมื่อเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ผู้หญิงก็จะเกิดความ มั่นใจในตนเองยิ่งขึ้น

2. ความรู้ที่ผู้อ่านได้รับในเรื่อง ของการรบ การวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนวิธีใช้ตำราพิชัยสงครามว่าด้วย การตั้งทัพ วิธีการรบ ผู้ประพันธ์มิได้ เขียนแสดงภูมิรู้ของตนว่า ตำราพิชัย สงครามมีรายละเอียดอย่างไรบ้าง แต่ผู้ ประพันธ์ได้สอดแทรกความรู้ข้อเสนอ เนาะไว้ในบทสนทนาบ้าง การบรรยายบ้าง อย่างน่าสนใจและนำมาประยุกต์ใช้ได้ ใน ปัจจุบัน เช่น ถ้ามีจำนวนคนน้อย ไม่ควร จะจัดตั้งเป็นค่ายควรกระจายเป็นกลุ่ม ย่อย แล้วออกลอบโจมตีข้าศึกติดกำลัง ติดเสบียงอาหารเป็นครั้งคราว ก็จะได้ชัย ชนะในที่สุด ซึ่งเรื่องนี้ผู้ประพันธ์ได้วิเคราะห์ ถึงการสู้รบของชาวบ้านบางระจันไว้ อย่างน่าสนใจ

“สำหรับเรื่องการรบของชาวบ้าน บางระจัน ที่พวกเราถือเอามาเป็นแบบ ฉบับของความกล้าแล้วสามารถอย่าง จะหาที่ไหนเสมอเหมือนได้ยาก มีอะไร หลายอย่างที่สอนเราในข้อหนึ่งที่ข้าเห็น ไม่รู้เหมือนกันว่าจะผิดหรือถูก พ่อแม่ พี่น้องที่กล้าหาญทั้งหลายใช้วิธีรบอย่าง เดียวกันมาตลอดไม่เปลี่ยนแปลงไปตาม ความจำเป็นที่แรกที่รบในที่โล่งแจ้งนั้น ก็ถูกต้องแล้ว เพราะกำลังข้าศึกน้อยกว่า แต่ตอนสร้างค่ายขึ้นนั้นเริ่มต้นพลาดแล้ว เพราะเท่ากับเป็นการปักหลักอยู่กับที่.... พอข้าศึกทุ่มกำลังมากเข้าก็เลยเคลื่อนที่ ไม่ได้กลายเป็นเสียเปรียบไป.... ในตำรา พิไชยสงครามเองก็มีบอกไว้ถึงกลศึก กลหนึ่งที่ว่า “เดือนก่าบง”.... แล้ว เมื่อข้าศึกมาตั้งค่ายประชิดล่อให้เราออก รบท่านผู้กล้าหาญเหล่านั้นก็กลับไปเล่น ตามวิธีที่ข้าศึกกำหนดให้เล่น” (หน้า 81-2)

ผู้ประพันธ์วิเคราะห์โดยใช้เหตุ และผลเป็นหลัก มิได้แสดงความดูหมิ่นดู แลคนชาวบ้านบางระจันแต่อย่างใด ดัง ข้อความที่ว่า “ข้าขอกราบด้วยความ เคารพนับถือ ในดวงวิญญาณที่กล้าหาญ ของท่าน ท่านเป็นตัวอย่างของพวกข้า เป็นประทีปส่องทางให้พวกข้ามีใจอาจ หาญเพื่อบ้านเมืองตามรอยเท้าของท่าน ที่ข้าขอบูชาไว้เหนือหัว” (หน้า 82-3)

3. การขึ้นบทแต่ละบท ผู้ ประพันธ์ได้ใช้ศิลปการแต่งที่แตกต่างไป จากนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่องอื่น ๆ หรือแม้แต่งานส่วนใหญ่ของผู้ประพันธ์ เอง คือ การขึ้นต้นบทแต่ละบทด้วยบท กวีนิพนธ์โบราณที่มีชื่อเสียง เช่น สมุทร โขทัย, โคลงทวาทศมาส, ลิลิตยวนพ่าย, มูลบทบรรพกิจ เป็นต้น ผู้ประพันธ์ เลือกนำมาประกอบได้อย่างเหมาะสม เช่น

อร่ามภกตา

ข้าเจ้าเอา ก ข เข้ามารด ก กา มี แก้วไขในเท้านี้ คมิตยอาศรัยหา

มูลบทบรรพกิจ

1
จักเล็งชีพเคร่าครีครอ
อยู่เท่าเพียงพอ
ชีพคฤก็ยากยงฉนวน
สมุทรโณม

2
สุกรมพะยอมพึง
ใจพี่ พระเอษ
ลิลิตพระลอ

เนื้อหาในแต่ละบทนั้นจะเกี่ยวข้องกับบทกวีนิพนธ์ที่นำมาเป็นข้อบทย่างสอดคล้องกลมกลืนเป็นอย่างดี นับเป็นความแปลกใหม่อีกก้าวหนึ่งของผู้ประพันธ์และทำให้ผู้อ่านตื่นตาตื่นใจในความสามารถของผู้ประพันธ์ที่ผสมผสานบทกวีนิพนธ์เข้ากับเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ได้อย่างละเมียดละไมยิ่ง

ความใหม่ของเนื้อหาดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นคงจะพอทำให้ผู้อ่านเห็นถึงคุณค่าของ “คนดีศรีอยุธยา” แล้วว่ามีดีอย่างไร ในเรื่องของภาษาที่ไม่อาจจะละเว้นกล่าวถึงได้นั้นผู้ประพันธ์ใช้ภาษาได้ดี เหมาะสมกับบุคคลในยุคนั้น คือใช้คำง่าย ๆ เป็นคำพื้นบ้านทั่ว ๆ ไป เช่น กู มึง เอ็ง ข้า การบรรยายบางครั้งสำนวนภาษาอ่านแล้วจะเหมือนกับกำลังนั่งอ่านหนังสือกำลังภายในเล่มหนึ่ง เช่น

ก่อนที่ไอ้คนหนึ่งจะถึงตัว
ร่างของไอน้อยก็ปลิวออกไป เบา
เหมือนขนนก ร่างของไอ้คนนั้นก็
กระดอนกลับไปข้างหลัง กันจ้ำ
เบ้าเอากับดิน ดาบกระเด็นหลุด
ไปจากมือ

ร่างของไอน้อยพริ้วไปใน
พริบตา คนหนึ่งในสองคนหวั่นเข้า
ไปจะรุมไอน้อยก็ถูกเหวี่ยงออก
มาโดยแรง มันหมุนเหมือนใบไม้
ร่วงกลิ้งตกลงไปในหลุมดินที่ขุดไว้

(หน้า 99-100)

อ่านแล้วจะเห็นภาพได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ข้อบกพร่องของ “คนดีศรีอยุธยา” ก็มีอยู่บ้าง แต่หากเทียบความดีของเนื้อหาข้อบกพร่องที่จะกล่าวถึงนี้จะเห็นได้ว่า เป็นสิ่งที่เล็กน้อยมาก คุณค่าของนวนิยายเล่มนี้ยังคงลบเลือนข้อบกพร่องไปได้ ข้อบกพร่องที่เห็นชัดเจนมาก ก็คือ การสะกดคำบางคำไม่เสมอดันเสมอปลาย เช่น คำว่า “พิชัยสงคราม” บางครั้งจะพิมพ์ว่า “พิชัยสงคราม” บางครั้งพิมพ์ว่า “พิไชยสงคราม” ทำให้เกิดความงุนงงว่าจะใช้คำใดกันแน่ การเว้นวรรค บางครั้งเว้นวรรคตอนผิดทำให้อ่านแล้วเสียดสไปบ้าง นอกจากนี้ การใช้สรรพนาม “มัน” แทนบุรุษที่ 3 ผู้ประพันธ์ใช้มาก จนบางครั้งทำให้สับสนว่า “มัน” ในที่นั้นหมายถึงใคร เช่น

มัน พยักหน้าให้พี่พอนเข้า
มา แล้ว มัน ฟุ้งตัวเข้าถีบ แล้ว
มัน ก็หงายหลังเหมือนกัน แต่เป็น
การตีลังกาถีบหลัง โดย มัน กลับ
มายืนอยู่อย่างเดิม

“ผู้หญิงก็ทำได้” มันพูดต่อ
ไป มัน เรียกพะยอมเข้ามา
“ถีบ” มัน ออกคำสั่ง

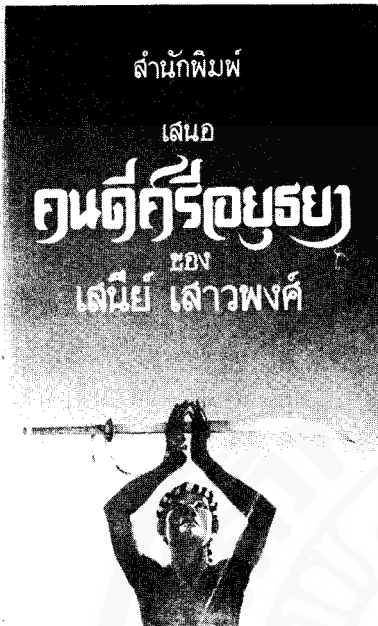
(หน้า 78)

“คนดีศรีอยุธยา” เป็นเรื่องที่มีคุณค่าในด้านของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นรูปแบบใหม่ที่คุณเสนีย์ เสาวพงศ์ ได้เสนอให้นักอ่านทั้งหลายได้พิจารณา และประการที่สำคัญก็คือ นักอ่านเรา ๆ ท่าน ๆ ต้องยอมรับว่า เนื้อหาในเรื่องมิใช่จะเกิดแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น หากแต่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตลอดครบ 200 ปีนี้ ปัญหาที่ผู้ประพันธ์เสนอไว้ให้คิดก็ยังคมอยู่ จึงเป็นหน้าที่ของเราชาวกรุงรัตนโกสินทร์ที่จะช่วยกันคลี่คลาย แก้ไขปัญหาที่ส่งสมกันมานั้นให้หมดสิ้นไป เมืองไทยจะได้ “โชติช่วงชัชวาล” กันจริง ๆ เสียที

พรทิพย์ ไชยรัตน์

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“.....เมื่อเดินย้อนรอยถอยหลัง
ไปในแผ่นดินของประวัติศาสตร์ที่ส่วน
ใหญ่ว่างเปล่า เเละเล็มไปตามต้นไม้
ใหญ่ที่ได้รับการบรรจุอยู่ในประวัติศาสตร์
แน่นอนแล้ว บนอาณาบริเวณที่กว้าง
ว่างเปล่าที่ไม่มีการกล่าวถึงแม่สีวรรค
หนึ่งหรือบรรทัดหนึ่งนั้น มีพืชคลุมดินอีก
มากหลายที่ดูเหมือนไม่มีความสำคัญ
มันขึ้นอยู่และเหี่ยวแห้งตายไปตามกาล
เวลา แต่ก็มีกำเกิดขึ้นใหม่เข้ามาทดแทน
อย่างต่อเนื่องยาวนาน ไม่ขาดสาย ผม
พยายามขุดหารากเหง้าของสิ่งเหล่านี้
ด้วยจินตนาการที่มีอย่างจำกัด.....”

ตอนหนึ่งของหน้า “ขอสารภาพ” ใน
นวนิยายเรื่อง “คนดีศรีอยุธยา” ของ
เสนีย์ เสาวพงศ์ ได้แสดงแนวคิดและ
เจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์ไว้อย่างชัดเจน
อย่างน้อยก็พอจะมองเห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์
ต้องการจะชี้ให้เห็นมุมหนึ่งใน เสี้ยวรัฐ
ของอดีตที่ใคร ๆ พากันมองข้ามไปเสีย
หมด เปรียบเหมือนพืชคลุมดินที่เกิดขึ้น
แล้วตายไป แล้วก็เกิดขึ้นใหม่อยู่เสมอ
จริงอยู่พืชเหล่านี้มีอาจเทียบคุณค่าเท่า
ต้นไม้ใหญ่ ๆ ได้ แต่ผู้ประพันธ์ก็ยังรู้สึก

ทวนกระแสดวงความคิดดังกล่าวที่เห็นว่า
พืชคลุมดินเหล่านี้แหละเป็นของคู่กับ
แผ่นดิน และย่อมเป็นหลักค้ำจุนแผ่นดิน
ให้คงอยู่ต่อไป แม้ว่าจะดูเหมือนไม่มีความ
สำคัญจนไม่ได้อยู่ในห้วงนึกและในสายตา
ของผู้คนส่วนใหญ่ แต่ “คุณค่า” ในตัว
ของมันย่อมมีอยู่แน่นอน ผู้ประพันธ์มี
จินตนาการหวนเข้าหาอดีตในแง่มุมที่
น้อยคนจะนึกถึงดังกล่าว “ผมอ่าน
ประวัติศาสตร์ เพื่อเขียนเรื่องที่ไม่มีจารึก
ไว้ในประวัติศาสตร์” (หน้าขอสารภาพ)

หนังสือ “คนดีศรีอยุธยา” เล่มนี้
ถ้าเพียงเห็นแต่ชื่อเรื่อง หรือไม่ก็พลิกดู
ภายในเล่มอย่างฉาบฉวย ก็คงจะเข้าใจใน
ครั้งแรกว่า เป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์
ประเภท “ปลุกใจ” โดยอาศัยเหตุการณ์
สำคัญในอดีตช่วยสร้างบรรยากาศ “ชาติ
นิยม” ดังที่พบเห็นกันอยู่ดาษดื่น แต่
“ความรู้สึกอย่างใหม่” จะเข้ามาแทนที่
ทันที ถ้าได้ติดตามเนื้อหาภายในเล่มระหว่าง
หน้าต่อหน้า

สาระและความรู้สึกอย่างใหม่ที่ผู้
อ่านจะพึงได้รับ มิได้มาจากเค้าโครงเรื่อง
ซึ่งอยู่ในฉากวิกฤตตอนเสียกรุงศรีอยุธยา
และการกู้บ้านกู้เมืองอันเป็นเรื่องที่รู้จักกัน
อยู่ซ้ำซาก หากแต่ความแปลกใหม่อยู่ที่
กระแสดวงความคิดทางการเมือง และจิต
สำนึกทางสังคมบางประการซึ่งผู้ประพันธ์
ต้องการถ่ายทอดและนำมาใช้เป็นแกน
การดำเนินเรื่องโดยกำหนดให้ตัวละครมี
การแสดงออกทางทัศนะและพฤติกรรม
ต่างๆ แม้ออกจะล้ายุคสมัยไปบ้าง แต่
ด้วยศิลปะของการประพันธ์ที่สามารถ
ตกแต่ถ้อยคำ การแสดงออกที่เข้ากับ
บุคลิกของตัวละครโดยมีความสัมพันธ์
กับฉากต่างๆ ตามท้องเรื่อง ทำให้เกิด
ความเหมาะสมกลมกลืน จนแทบมองไม่
เห็นความขัดกันระหว่างทัศนะใหม่กับ
ฉากอดีตที่ย้อนกลับไปไกลถึงสมัยอยุธยา
ได้ง่ายนัก “คนดีศรีอยุธยา” จึงเป็นผล
งานสร้างสรรค์ประเภทจินตนิมิตที่ก้าว
ไปไกลเกินกว่าผู้อ่านจะอ่านเพียงเพื่อ
สัมผัสสภาพอดีตในประวัติศาสตร์เท่านั้น

หากอยู่ในลักษณะงานวิพากษ์วิจารณ์ภาพ
อดีตในประวัติศาสตร์มากกว่า โดยอาศัย
จินตนาการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความ
เป็นจริงดังผู้ประพันธ์เปรียบเปรยความ
เป็นไปได้ว่า “ท่ามกลางป่าละเมาะที่มี
ไม้แก่นที่แกร่งกล้าของบางระจัน คงจะ
มีต้นหญ้าหรือต้อยติ่งขึ้นอยู่บ้าง.....”

วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ตอนเสียกรุง
ซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์ยากนานาประการ
การแตกแยกเป็นหมู่เหล่า การกดขี่ข่มเหง
ที่มาจากศัตรูภายนอก และที่มาจากคน
ไทยด้วยกันเองในคราบของโจรผู้ร้าย
และผู้ถือโอกาสทำตัวเหนือความชอบ
ธรรมทั้งมวล เหล่านี้เป็นฉากทั่ว ๆ ไปใน
ท้องเรื่อง เสริมด้วยจินตนาการของการ
แสดงออกของราษฎรระดับชาวบ้านทั้ง
หลายที่มีต่อสภาวะสังคมบ้านเมืองขณะ
นั้น โดยแสดงให้เห็นภาพชีวิตของราษฎร
กลุ่มหนึ่งอันเป็นตัวแทนของชาวบ้านทั่ว
ไปว่า พวกเขาเหล่านี้จะมีความรู้สึกนึก
คิดและจะแสดงออกในทางใดที่คนระดับ
ชาวบ้านจะนึกคิดและกระทำได้ ผู้ประพันธ์
ต้องการเน้นให้เห็นถึง “วิศวกรรม” ในรูป
แบบหนึ่งซึ่งมิได้ยึดถือความโด่งดังของ
ตัวบุคคลที่เกินหน้าผู้ใด แต่จะมุ่งที่ “ระบบ
การทำงานร่วมกัน” ซึ่งเป็นหนทางนำไป
สู่การแก้ไขสถานการณ์ตามเป้าประสงค์
และในทิศทางที่ถูกต้อง จึงเป็นการดำเนิน
เรื่องตามแนวจินตนิมิตซึ่งให้ทั้งปัญญา
และอารมณ์ในเวลาเดียวกัน จากเค้าโครง
เรื่องดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดว่าผู้ประพันธ์
เน้นในลักษณะของ “คนดี” ที่สังคมต้อง
การ ซึ่งคนดีเหล่านั้นมิได้เป็นหรือปรารถนา
จะเป็น และก็ไม่ใช่จำเป็นต้องเป็น “คน
เด่น” หรือ “คนดัง” แม้แต่น้อย

การสร้างบรรยากาศแห่งอดีตเมื่อ
สมัยกว่าสองร้อยปีมาแล้วนั้น มิใช่เป็น
สิ่งที่ทำกันได้ง่าย ๆ นัก เพราะอย่างน้อย
ก็ต้องศึกษาประวัติศาสตร์ให้ถี่ถ้วน เพื่อ
ให้จินตนาการมีความสมจริง และก็ดู
เหมือนผู้ประพันธ์ตระหนักในเรื่องนี้ดัง
คำยืนยันของเขา “ผมไม่ได้ค้นพบอะไร
ใหม่ในประวัติศาสตร์ และผมเชื่อว่าผม

ไม่ได้ปลอมประวัติศาสตร์” (หน้าขอ
สารภาพ)

การสอดแทรกแง่คิดในเหตุแห่ง
ปัญหาของบ้านเมืองและปัญหาสังคมแวด
ล้อม ตลอดจนการเน้นในคุณธรรมสำคัญ
ของ “ความเป็นคน” เหล่านี้เป็นข้อถก
เถียงที่หนักหน่วงอยู่ไม่ใช่น้อย ถ้าขาด
เสียซึ่งศิลปะในการประพันธ์และความ
สามารถเฉพาะตนของตัวผู้ประพันธ์แล้ว
อาจจะทำให้งานเขียนมีลักษณะเหมือนได้
อ่านบทความ หรือมีละอุนก็อาจจะกลาย
เป็นคำเทศนาสั่งสอนที่น่าเบื่อหน่ายได้
แต่ปรากฏว่างานวรรณกรรมชิ้นนี้ให้ผล
ในทางตรงข้าม กล่าวคือ เป็นงานเขียนที่
สามารถสะท้อนภาพชีวิตแต่ละฉากโดย
ไม่ขาดลักษณะของ “นวนิยาย” ซึ่งให้ทั้ง
ความเพลิดเพลินในเนื้อเรื่อง และแง่เงื่อน
ในแนวคิดต่าง ๆ คลุกเคล้าปรุงแต่งด้วย
รสชาติ กลิ่นไอแห่งบรรยากาศของอดีต
ได้อย่างเหมาะสม เริ่มตั้งแต่ผู้ประพันธ์
นำผู้อ่านให้สะดุดและประทับใจไปกับ
ความงดงามของคำประพันธ์ที่สรรมา
เป็นหัวเรื่องนำบทของแต่ละบท ส่วน
ใหญ่มาจากวรรณกรรมคลาสสิกตั้งแต่
สมัยสุโขทัยและอยุธยา เช่น สมุทรโฆษ
คำฉันท์ เสือโคคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์
ทวาทศมาส คำราพีไชยสงคราม คำสรวล
ศรีปราชญ์ ฯลฯ เป็นต้น การใช้ “ภาษา”
และ “วรรณคดี” ตามกาลและเทศะ ประกอบ
สร้างสีสัน กลิ่นไอของยุคอดีต นับเป็น
แนวคิดที่แยบยล อย่างน้อยก็ได้แนะนำให้
ผู้อ่านรู้จักและสัมผัสกับวรรณคดีคลาสสิก
อันล้ำค่าของไทย แม้จะเป็นการสัมผัสแต่
เพียงบางเบาก็ดำเนิน แต่คุณค่าที่แฝงอยู่ย่อม
ส่งผลพอสมควร

แต่ละบท แต่ละตอนในท้องเรื่อง
สะท้อนฉากชีวิตและสิ่งแวดล้อมในแ่ง
มุมที่ชวนให้คิดไปได้นานาประการ อันมี
ทั้งสิ่งที่ให้ความภาคภูมิใจ ความเศร้าใจ
ความอับยศ และชิงชัง ความน่ารักและ
น่ารังเกียจคลเคล้ากันไป ภาพชีวิตแวด
ล้อมเหล่านี้ได้ถ่ายทอดจากปากคำของตัว
ละครซึ่งเป็นผู้ประสบด้วยตนเองหรือจาก

ฟังคำบอกเล่าของตัวละครในเรื่อง จาก
ปากต่อปาก ในลักษณะที่ให้เกิดคำนี้ได้
เองเหมือนผู้อ่านอยู่ในเหตุการณ์แวดล้อม
ครั้งกระนั้นด้วย อันเป็นวิธีที่ทำให้การ
ดำเนินเรื่องกระชับและคล่องตัวกว่าที่ผู้
ประพันธ์จะบรรยายเสียเอง

ฉากชีวิตอันสับสนของราษฎรคน
ไทยต้องผจญในครั้งกระนั้นเป็นไปอย่าง
ผู้อ่านจะรับทราบได้จากคำบอกเล่าของ
“นายทองขาว” ตัวละครผู้เป็นตัวแทน
ชาวบ้านคนหนึ่ง “.....ยามนี้มันก็ต้อง
ระมัดระวัง ไม่รู้ว่าใครเป็นพวกใคร ไว้ใจ
ใครไม่ได้ทั้งนั้น ข้าก็ต้องห่วงถิ่นของข้า
เหมือนกัน แล้วก็เดี๋ยวนี้ใครอุยริมคลอง
ริมแม่น้ำกันมั่ง ที่เคยอุยก็ถอนเสาเรือน
ย้ายเข้าไปข้างในลึก ๆ ข้าศึกก็ยังอยู่
โจรก็เยอะ.....เมื่อเอ็งโตกว่านี้สักหน่อย
เอ็งก็จะรู้ว่าคนมันเบียดเบียนกันอยู่ทุกวัน
เวลานี้มันปล้นกันแม่เพียงเกลือกักไห...”
(หน้า 5-6)

จากการปรับทุกข์ปรึกษาหารือกัน
ระหว่างตัวละคร “พอน” ลูกเขย “ยาย
เจิม” เป็นฉากชีวิตสำคัญของชาวบ้าน
ตามตำบลต่าง ๆ ที่ได้ประสบและต่างก็
ต้องพยายามช่วยตัวเอง “.....เวลานี้
โจรผู้ร้ายมันชุกชุม ผู้คนรวมตัวกันเป็น
ก๊ิก เป็นชุมนุม รวบรวมผู้คนกันทั้งนั้น
จะต่างคนต่างอยู่ตามลำพังไม่ได้แล้ว
เพราะจะถูกข่มเหงรังแก ถูกโจรปล้น
อย่างเมื่อก่อนมีบางพวกมาข่มขู่ให้แม่พา
ข้าวส่งให้พวกมันทุกวัน ข้างขึ้นคราวละ
หนึ่งกระบุง แล้วก็ยังมีก๊ิกนี้กักโน้นมาจะ
เอาไฉนโน้น ไฉนกัน ไม่ได้หยุด เพื่อน
บ้านอื่นห่างจากเราไป ต่างก็โดนกันมา
ข้าจึงเห็นว่า จำเป็นที่จะต้องมาอยู่ด้วย
กันให้มากกว่าที่เป็นอยู่สักหน่อย มีไฉ
น้องชาย 3 คน เข้ามาอยู่ด้วยก็ได้อยู่แล้ว
ที่ทำได้ก็ใช้เงินสำหรับเรา จะช่วยเหลือ
เจือจานบ้างก็เฉพาะคนที่ตกกระกำลำบาก
จริง ไม่ใช่พวกขโมยพวกโจร แต่จะทำ

ได้ก็ต้องมีคนมากกว่านี้ ข้าลองสอบถาม
ดู มีหลายบ้านเห็นด้วยที่จะย้ายมาอยู่
รวมกับเรา.....” (หน้า 57-58)

ตัวอย่างฉากอภัยสลายทอดจาก
ปาก “นายทองขาว” ตอนหนึ่ง “.....
เวลานี้ถึงแม้ทัพใหญ่ของข้าศึกจะยก
กลับไปแล้ว แต่ก็ยังทิ้งกำลังส่วนหนึ่งไว้
ที่โพธิ์สามต้น กับที่บางกอก แล้วยังมี
ด้านเล็ก ๆ ประปราย มีคนไทยเข้าร่วม
อยู่ด้วยจำนวนหนึ่งแต่คงไม่มาก หน้าที่
ของค่ายใหญ่เพื่อรวบรวมทรัพย์สินสมบัติกับ
ผู้คนส่งไปพม่า ข้าได้ฟังมาว่า มันมีกำลัง
คนราวสามพันคน.....” (หน้า 229)

ตัวละครต่าง ๆ ตามท้องเรื่อง ผู้
ประพันธ์สร้างบุคลิก อุปนิสัยใจคอ อย่าง
คนที่พบเห็นกันอยู่ในชีวิตจริง ตัวนำซึ่ง
กำหนดให้เป็นตัวแทนของชาวบ้านจะมี
ลักษณะเฉพาะตนที่ต่างกันออกไป และ
การที่ผู้ประพันธ์สามารถรักษาความสม่า
เสมอของบุคลิก อุปนิสัยของตัวละคร
ต่าง ๆ ไว้อย่างแม่นยำนั้น ทำให้ภาพของ
ตัวละครทุก ๆ ตัวมีลักษณะเป็นบุคล
จริงที่อยู่ในห้องนึกของผู้อ่านอย่างชัดเจน

โต น้อย เล็ก เป็นตัวนำซึ่งผู้ประพันธ์
ไม่ยอมให้คนใดคนหนึ่งในจำนวนนี้ ได้
แสดง “ความเป็นพระเอก” เหนือไปกว่า
ใครได้ ตัวละครอื่นไม่ว่าจะเป็นนายทองขาว
หมื่นเพชร นายสังข์ หมู่นาญ ฯลฯ หรือ
ตัวละครฝ่ายหญิง เช่น พะยอม ลำพู คล่อง
ออม หรือหญิงชราอย่างเช่น ยายเจิม ยาย
พลอย หรือแม้แต่ตัวละครเด็ก ๆ เช่น โฟ
หรือ “เด็กหนุ่มที่ป้อมวิไชยประสิทธิ์”
คนนั้น ฯลฯ ต่างก็ถูกกำหนดให้มีบทบาท
ที่ควรเอาใจใส่ และชวนให้ติดตามเช่น
เดียวกัน

ผู้อ่านจะได้ภาพของ โต น้อย เล็ก
สามชายหนุ่มศิษย์อาจารย์เดียวกัน พร้อม
สมัครพรรคพวกมาร่วมเป็นร่วมตาย เช่น
พอน แก้ว จุ่น ฯลฯ รวมทั้งหญิงสาว
อย่าง พะยอม ลำพู คล่อง ฯลฯ เป็นกลุ่ม
หนุ่มสาวราษฎรคนไทยประเภทหัวก้าวหน้า

ที่มีแนวความคิดริเริ่ม และการแสดงออกอย่างใหม่ ๆ ซึ่งดูจะล้ำยุค ทั้งนี้เพราะเป็นเวลานานที่ระบบแบบแผนของสังคมอยุธยาได้หล่อหลอมให้สามัญชนผู้น้อยยอมรับฐานะที่ต่ำกว่าของตน ราษฎรสามัญชนส่วนใหญ่จึงมักไม่กล้าแสดงความคิดเห็น เพราะต่างเคยชินกับหน้าที่ตามฐานะ คือเพียงรอรบคำสั่งจาก “เจ้านาย” หรือ “ผู้ใหญ่” อยู่เสมอ ความคิดริเริ่มใด ๆ จึงมิได้มาจากผู้น้อย ดังนั้นโดยปกติแล้วความสำเร็จของผู้น้อยจึงอยู่ที่การฝ่าฝืนฝ่าฝืนตัวกับผู้ใหญ่เป็นสำคัญ สำหรับตัวละคร “กลุ่มหัวก้าวหน้า” นำโดย โต น้อย เด็ก นั้น แม้จะมีได้มีการกระทำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบิดกับระบบสังคมของยุคนั้นโดยตรง แต่ก็มีส่วนสิ่งบางอย่างในทัศนคติและพฤติกรรมที่อยู่นอกระบบสังคมยุคนั้นหลายประการ ความแปลกเปลี่ยนในกระแสความคิดและบทบาทของตัวละครดังกล่าวจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าถึงปัญหาบางประการซึ่งคิดว่าน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งของความเสื่อมโทรมของสังคมอยุธยา

ภาพชีวิตหลากหลาย มีทั้งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม และที่มีได้นึกถึงศีลธรรมหรือนุชยธรรม ภาพแห่งความคิดความชั่วของมนุษย์ซึ่งเคลื่อนไหวโลดแล่นไปตามท้องเรื่องจะเรียกอารมณ์ของผู้อ่านได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน วิถีกรรมของชาวบ้านกลุ่มของโต น้อย เด็ก ที่ปฏิบัติในแต่ละครั้ง ในการขจัดศัตรูของแผ่นดินให้หมดไป เพื่อความปกติสุขของสังคมก่อให้เกิดความรู้สึกปิติและภาคภูมิใจ ความรู้สึกเศร้าสลดใจเกิดขึ้นอีก เมื่อภาพหลายร้อยพันชีวิตของครอบครัวไทยต้องถูกกวาดต้อนเป็นเชลยและถูกใช้งานอย่างทุเรศ บางครั้งก็อาจจะหลั่งน้ำตาให้แก่คนไทยที่ต้องทำงานให้ศัตรู ถูกทั้งคำประณามและหยามเหยียดว่าเป็น “ผู้ทรยศต่อชาติ” แต่ไม่มีใครล่วงรู้ได้เลยว่า จิตสำนึกของความเป็นไทยของเขายังมีอยู่สมบูรณ์ และเมื่อเวลามาถึง “ผู้ทรยศต่อชาติ” เหล่านั้นต่างก็ตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวทำงานเพื่อตอบแทนแผ่นดินเกิดของเขา

เขาด้วยชีวิต และก็ได้ประสบความสำเร็จตามความตั้งใจ พร้อมกับร่างที่โชกเลือดผะหงายร่วงหล่นลงมาจากค่ายพม่าที่พวกเขาอาสาปืนขึ้นไปเป็นพวกแรก ราวไปไม่ร่วงคนแล้วคนเล่าจนนับไม่ไหว จะเกิดความรู้สึกตื่นตื้นใจเมื่อทหารมอญคนหนึ่งในกองทัพพม่าผู้ได้ชื่อว่าเป็นฝ่ายตรงข้าม ยื่นดาบเล่มเดียวที่ถืออยู่ให้แก่ “เล็ก” เพื่อใช้ป้องกันตนเองและปกป้อง “ลำพู่” หญิงไทยที่ถูกฝ่ายของเขาข่มเหง “มนุษยธรรม” ย่อมเกิดขึ้นได้ทุกเวลา และทุกหนทุกแห่งแม้ในท่ามกลางความเลือดของสงคราม หมิ่นเพ็ชร นายสังข์เป็นตัวอย่างของคนไทยจำพวกหนึ่งซึ่งเป็นจำนวนมากในสังคมมักฉวยโอกาสแสดงอำนาจราชศักดิ์ ข่มเหง ชาวบ้านให้ได้รับทุกข์ ความน่าชิงชังของบุคคลประเภทนี้ “นายทองขาว” เปรียบเปรยไว้ว่า “บ้านเมืองก็เหมือนกับต้นไม้ใหญ่ มีไว้ให้ความร่มเย็นแก่แผ่นดิน แต่ต้นไม้ใหญ่ก็มีเถาวัลย์ ตะไคร้ เข็มรา และกาฝาก คอยอาศัยเกาะและกิน” (หน้า 298)

ท่ามกลางการต่อสู้ระหว่างความเป็นความตาย จากแห่งความรักระหว่งน้อยกับพะยอม โตกับคล่อง และเล็กกับลำพู่ ทำให้ผืนดินลายอารมณ์เรียวคลงได้ไม่น้อย การแสดงอารมณ์รักของหนุ่มสาวสามคู่ต่างกันออกไปสามแบบ โดยผู้ประพันธ์ไม่ลืมสร้างให้เข้ากับบุคลิก อุปนิสัยของตัวละครแต่ละคน ผู้อ่านจะพบว่า “เจ้าน้อย” ไม่ผลัดผลามในเรื่องความรัก การแสดงออกของน้อยต่อ “พะยอม” อยู่ในลักษณะที่สงวนท่าทีเสียจนพยอมสาวคนรักต้องอ้อนใจ เพราะจนแล้วจนรอดก็ยังแน่ใจในตัวน้อยไม่ได้ว่าจะมีใจค่อนางหรือไม่ความรักของคู่นี้มักเป็นไปในทำนองติดพันต่อว่า เจ้าแง่เจ้างอนกันเสียโดยมาก ซึ่งผิดกับคู่ของเจ้าเล็กกับลำพู่ “เล็ก” ให้ภาพแก่ผู้อ่านว่า เป็นชายหนุ่มที่มีบุคลิกคล่องแคล่ว ช่างเจรจาพาที “เล็ก” จึงได้รับหน้าที่เกลี้ยกล่อมหัวนอกรีตให้คนไทย

ที่อยู่ในค่ายของข้าศึกเข้ากับทัพใหญ่ของพระยาตาก ความคล่องตัวทั้งท่วงท่าและวาทะ ทำให้เล็กพลอยคล่องตัวในเรื่องรักไปด้วย เล็กจึงไม่ต้องรอทำให้เสียเวลาของความรักเลยแม้แต่น้อยเมื่อเขาพบลำพู่ ส่วนโตกับคล่องนั้น ความแตกต่างทางฐานะระหว่างโตซึ่งเป็นชาวนา และคล่องซึ่งเป็นถึงลูกสาวคหบดี เช่นนายทองขาว ซึ่งกล่าวกันว่าสืบเชื้อสายมาจากขุนนางสมัยพระนารายณ์ทีเดียว ทำให้ “เจ้าโต” ต้องเจียมเนื้อเจียมตัว และต้องใช้เวลาและความเอาใจใส่ใกล้ชิด ซึ่งก่อภัยความช่วยเหลือของผู้อื่น โดยเฉพาะพะยอมจึงทำให้ได้โอกาสผัวรักหญิงสาวได้ เรื่องความรักจึงไม่ใช่ของง่ายนักสำหรับโต

ตัวละครที่สร้างอารมณ์ขันได้มากไม่มีใครเกิน “เจ้าจุ่น” พวกของ “น้อย” “จุ่น” มีบุคลิกที่ทำให้ผู้อ่านยิ้มได้เสมอแม้ในยามคับขัน

“เจ้าน้อย” จะเป็นตัวนำคนเดียวที่ผู้ประพันธ์ตั้งใจมวดปมทิ้งไว้ให้ผู้อ่านคิดเอาเองว่าภูมิหลังชีวิตของน้อยน่าจะไม่ใช่ชาวบ้านธรรมดา แต่ในเวลาเดียวกันผู้ประพันธ์ก็ชี้แนะให้คิดได้อีกแง่หนึ่งว่า “พวกชาวบ้าน” ที่รอบรู้ของบ้านเมืองราชสำนัก วรรณกรรมและตำราชั้นสูง เช่น พิไชยสงคราม ฯลฯ จนสามารถถ่ายทอดสอนสั่งผู้อื่นได้อย่างแม่นยำยิ่งน้อย ย่อมมิได้เช่นกันถึงจะเป็นส่วนน้อยและแม้จะมีหลายตอนที่อธิบายภูมิหลังจากปากคำของน้อยเอง (หน้า 39) แต่การแสดงออกของน้อยอย่างไม่ตั้งใจที่ปรากฏตามท้องเรื่องสื่อให้เห็นในภูมิปัญญา บุคลิก ท่าที และการแสดงออกต่าง ๆ ตามแบบฉบับของผู้ที่ได้รับการขัดเกลามาแล้วอย่างดี เกินกว่าระดับที่เจ้าตัวเปิดเผยว่าเป็นเพียงไพร่เกณฑ์ทำงานในวังตามเวลาเข้าเวรเป็นอันมาก และก็ไม่มีความโดดเด่นที่จะให้ความกระจ่างไปกว่านี้ได้ นอกจากจะพบปมชวนให้เงื่อนงำในตัวน้อยเพิ่มขึ้นอีกหลายตอน ยิ่งไปกว่านั้นผู้ประพันธ์ก็ยังใช้ลีลาในการเขียนมวดปมซ้อนเข้า

ไปอีก โดยให้ตัวละครในเรื่องรู้สึกจนสนทนากับในบุคลิกของน้อยไปด้วยกับผู้อ่าน เช่นตอนหนึ่ง ครูดาบซึ่งภายหลังเข้าร่วมในชุมนุมของกรมหมื่นเทพพิพิธที่นครราชสีมา ครั้งแรกเมื่อเห็นหน้า “น้อย” ถึงกับเอ่ยปากว่า “ไอ้คนนี่พูดจาหนว่ย กำนมนัน ไม่ใช่คนบ้านนอก ข้าจำคลับคล้ายคลับคลาว่า ข้าจะเคยเห็นหน้าที่ไหนสักแห่ง” (หน้า 14) เป็นความตั้งใจของผู้ประพันธ์ที่ทิ้งปมให้คิด โดยกำหนดให้ “เจ้าน้อย” เป็นตัวอย่างของ “คนรุ่นใหม่” ของยุคนั้นที่ก้าวหน้าในทัศนะ การมองเหตุการณ์ และการตัดสินใจ และสิ่งเหล่านี้ก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นคุณสมบัติผูกขาดเฉพาะชนชั้นที่เหนือกว่า พวกเขาบ้านก็มีสิทธิที่จะมีได้ เป็นได้เช่นกัน และการที่ผู้อ่านสามารถเก็บภาพและบุคลิกต่างกันของตัวละครได้เอง จนบางครั้งก็ทำให้คิดในแง่ลบต่าง ๆ ได้ ดังกรณี “เจ้าน้อย” ย่อมหมายถึงความสำเร็จที่สร้างตัวละครได้เหมือนชีวิตจริง

จุดเด่นสูงสุดของจินตนิยายเล่มนี้อยู่ที่ “บทสนทนา” ระหว่างตัวละครซึ่งเป็นส่วนที่ผู้อ่านสามารถเข้าถึงความลึกลับในปัญหาต่าง ๆ ของสังคมยุคนั้นได้ดี คำพูดของตัวละครกินความหมายลึกซึ้งในภาษาที่เรียบง่ายแต่ฉายแสงเรื่องราวในแง่คิดดูจประกายเพชร ดังจะเห็นได้จากคำพูดของ “เจ้าโต” “.....ถ้าทุกคนจะสละชาติกำเนิดและฐานะดั้งเดิมเสียให้หมด ถือว่ามาตั้งต้นกันใหม่เหมือนกันทุกคน.....เราเคารพนับถือกันตามวัยวุฒิ ผู้ใหญ่ก็เป็นผู้ใหญ่ เด็กก็เป็นเด็ก จะเรียกขานการระกันตามวัย แต่ในส่วนอื่นแล้ว ถือว่าเท่าเทียมเสมอหน้ากัน ไม่มีใครใหญ่กว่าใคร จะทำอะไรก็ปรึกษาหารือกัน ไม่มีหัวหน้า ไม่มีลูกน้อง ใครมีความรู้ก็เอามาแบ่งเฉลี่ยให้คนอื่น โดยไม่ต้องตัวเป็นครูบาอาจารย์ งานทุกอย่างแบ่งเฉลี่ยกันทำเวียนกันอย่างเสมอหน้า.....” (หน้า 83)

แง่คิดของการอยู่และทำงานร่วมกัน โดยยึดหลักแห่งความเสมอภาคดังกล่าวนี้จะเป็นสิ่งที่ก้าวไปไกลเกินกว่าคนในยุคอยุธยาจะคิดถึง การที่ผู้ประพันธ์สอดแทรกทัศนะที่ซึ่งผู้อ่านจะพบภายในเล่ม (หน้า 213) ก็คงจะมีเจตนาเปรียบเทียบกับระบบสังคมเดิมที่ควบคุมวิถีชีวิตและระบบความคิดของคนในยุคนั้นมาช้านาน ซึ่งเชื่อว่าเป็นสาเหตุแห่งความล้มเหลวประการหนึ่ง “ระบบเจ้าขุนมูลนาย” ได้ถูกนำมาวิพากษ์ในแง่มุมที่น่าคิดเห็นได้จากคำพูดตอนหนึ่งของ “เจ้าเล็ก” “.....นายข้าเป็นขุนนาง ก็ไม่สูงส่งอะไรนัก แต่ก็เป็นชั้นขุนนาง ข้าต้องคอยรับใช้ลูกของนาย ๆ ที่ไม่เอาถ่าน ชอบแต่เที่ยวแต่เล่น พวกเขาไปเรียนหนังสือกับพระที่วัด ข้าเป็นคนพายเรือพาไป เขาเรียนหนังสือกัน ข้าก็คอยแอบลักจ้วงลักจอดเอา พวกนั้นเรียนกันนึกน้อยอวดเล่นกันเสียแยะมาก พระท่านก็ไม่กล้าว่า ท่านเกรงใจพ่อแม่เขา แต่พวกนี้เมื่อโตขึ้น เขาก็จะเป็นขุนนางกันต่อไป ถึงบางคนจะไม่ค่อยรู้หนังสือเท่าไร คนอย่างข้าก็เป็นบ่าวเขาต่อไป.....” (หน้า 111-112) ผู้ประพันธ์ถ่ายทอดทัศนะในการสร้างคุณภาพของคน เพื่อความอยู่รอดของสังคมและบ้านเมืองโดยให้ผ่านคำพูดของ “เจ้าโต” ไว้อย่างน่าฟังว่า “.....เราไม่ได้มุ่งสร้างคนเด่น เราเพียงแต่จะไม่ให้มีคนด้อย” (หน้า 215)

ความอยู่ดีธรรมในสังคมอันเกิดจากผู้ที่อยู่ในหน้าที่เหนือกว่ามักเอารัดเอาเปรียบผู้ที่ด้อยกว่า ปรากฏอยู่เสมอไม่ว่าสมัยใด ดังกรณีหมื่นหาญ ผู้ได้เกียรติยศว่าเป็นทหารหลวงผ่านศึกมาแล้วถึง 2 ครั้ง และได้ชื่อว่าเป็นผู้รักชาติ จะเข้าร่วมกับกองทัพใหญ่ของพระยาตากเข้าโจมตีค่ายพม่าที่ธนบุรี แต่หมื่นหาญกลับถือโอกาสนำกำลังทหารส่วนหนึ่งเข้าทำลายหมู่บ้านคนไทยอย่างเหี้ยมโหดเพื่อล้างแค้นในเรื่องส่วนตัว โดยยึดยึด

ข้อกล่าวหาว่าหมู่บ้านนี้เป็นช่องโจร

คำตอบได้ของ “พะยอม” ต่อ “นาย” ผู้หลงเชื่อคำรายงานเท็จของหมื่นหาญ ลูกน้อง ตอนหนึ่งที่ว่า “.....นายทำสิ่งถูกให้แก่คนผิด และทำสิ่งผิดให้แก่คนถูก ผลของมันย่อมผิดอยู่ยังคำ” (หน้า 463) สะท้อนให้เห็นสภาวะแห่งความสับสนของสังคมที่ชั่วเป็นดี ดีเป็นเลว สิ่งเหล่านี้เกิดจากอะไร ? คำพูดตอนหนึ่งของพยอม “.....ข้าอยากจะทำดีว่าเถียนนั้นถึงจะให้แสงสว่าง แต่ถ้าเปลวเทียนนั้นถึงจะให้แสงสว่าง ปัญญาของคนถึงจะใสอย่างไร ถ้ามีความลำเอียงเสียแล้ว มันก็จะมีส่วนที่มืด ฉะนั้นคนมีปัญญาต้องเที่ยงตรง” (หน้า 482) คำกล่าวของพยอมให้แง่เงื่อนเกี่ยวกับหลายสิ่งหลายอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในฐานะหัวหน้าบริหารบ้านเมือง ในภาวะของสังคมอันสับสนจนหาที่พึ่งและความคุ้มครองจากสถาบันใด ๆ ไม่ได้ “เจ้าน้อย” ให้ความเห็นของการอยู่รอดว่า “ความบริสุทธิ์และความถูกต้องอย่างเดียวไม่พอ เราต้องมีกำลังสำหรับจะรักษาความบริสุทธิ์และความถูกต้องด้วย ไม่มีประโยชน์อะไรหรอกที่คนจะรู้ถึงความบริสุทธิ์และความถูกต้องของเราเมื่อเราตายไปแล้ว เราต้องรักษากำลังของเราไว้ เพื่อรักษาความบริสุทธิ์และความถูกต้องให้เป็นปัจจุบัน จั.....” (หน้า 455)

การฟ่ายแพ้ของชาวบ้านบางระจันได้ มาวิเคราะห์หาข้อสรุปว่ามีจุดอ่อนอย่างไร พร้อมทั้งเสนอวิธีการต่อสู้อย่างใหม่ได้ผล แง่คิดเหล่านี้ได้จากการสนทนาของตัวละครซึ่งจะเสริมสติปัญญาแก่ผู้อ่านมิใช่น้อยทีเดียว (หน้า 231-420)

กล่าวโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ถ้าจะอ่านหนังสือเล่มนี้เพื่อหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในสมัยปลายอยุธยา นอกจากจะได้บรรยายภาคอดีตที่มีชีวิตชีวแล้ว ผู้อ่านก็คงจะได้อะไรไม่มากไปกว่านี้ เพราะนวนิยายย่อมไม่ใช่เอกสารทางประวัติ-

ศาสตร์ และแม้จะไม่ใช่อุปุผลผลิตใหญ่โตอะไรนักที่ผู้ประพันธ์ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับระบบเกณฑ์แรงงานไพร่ของสมัยอยุธยาบางส่วนคลาดเคลื่อน โดยนำไปปนกับสมัยรัตนโกสินทร์ (ดูหน้า 39) แต่ในเรื่องเดียวกันนี้ ผู้ประพันธ์ก็เสนอได้อย่างถูกต้องในตอนอื่น (ดูหน้า 238) และถ้าจะอ่านเพื่อแสวงหาแนวคิดซึ่งจะเพิ่มคุณค่าต่อชีวิตและระชาติแห่งอารมย์อันหลากหลายจากลีลาการประพันธ์แล้ว เชื่อแน่ว่าหนังสือเล่มนี้มีคุณสมบัติอันพึงประสงค์ จริยอยู่ผู้อ่านมีหลายระดับ หลายรสนิยม ทักษะที่มีต่อจินตนิยายเล่มนี้อาจแตกต่างกันไป การวัดหรือการตัดสินงานวรรณกรรมจากความรู้สึก และอารมณ์นั้นย่อมไม่เป็นสิ่งตายตัวลงไปได้ ผู้วิจารณ์ก็มีได้มีทฤษฎีและก็เห็นว่ายากที่จะใช้ทฤษฎีใดมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยคุณค่าได้แน่นอน นอกจากจะอาศัยความรู้สึกและเหตุผลตามอัตวิสัย และก็จะเช่นเดียวกับผู้อ่านส่วนใหญ่ ที่ว่าความคิดเห็นใด ๆ ของผู้วิจารณ์ดังได้กล่าวมาเป็นเพียงความรู้สึกนึกคิดและเหตุผลของผู้อ่านระดับชาวบ้านทั่วไปคนหนึ่งที่ไม่มื่ออะไรพิเศษเหนือไปกว่านั้น

อย่างไรก็ดีถ้าผู้อ่านท่านใดเกิดอารมณ์และความรู้สึกร่วมไปกับตัวอักษรภายในเล่มจะเป็นตอนใดก็ตาม ย่อมหมายถึงว่า ผู้อ่านท่านนั้นเข้าถึง หรือได้สัมผัสกับรสแห่งสารัตถะและศิลปะการประพันธ์ของงานวรรณกรรมชิ้นนี้โดยสมบูรณ์แล้ว

สุพรรณิ กาญจนันธุ์

คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประทีป ชุมพล, พันเวียง :

วรรณกรรมแห่งการกดขี่ พระนคร, สำนักพิมพ์อดีต, 2525, 189 หน้า. ราคา 25 บาท.

หนังสือฉบับกระเป่าเล่มแรกของสำนักพิมพ์อดีตนี้ออกจะมีชื่อที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย และได้แบ่งบทวิเคราะห์ออกเป็น 8 ประเด็น คือ พื้นฐานทางประวัติศาสตร์, ที่มาและภูมิหลัง, การเดินทางอันยาวนาน, กลวิธีในการแต่ง, ความโดยย่อ, บทวิเคราะห์เนื้อหา, ยุทธภูมิที่ทุ่งสำริด และบทส่งท้าย รวม 62 หน้า นอกจากนี้ยังมีเชิงอรรถอยู่ต่อท้ายบทวิเคราะห์ และจากหน้า 69 ถึง 189 นั้นเป็นเนื้อหาของเอกสารพื้นเวียง ซึ่งจัดไว้เป็นภาคผนวก.

วัตถุประสงค์ของหนังสือเล่มนี้ก็เพื่อเปิดประเด็นการศึกษาอันจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการ ฉะนั้น ข้อทั้งดิงและความเห็นต่อไปนี้ก็ขอให้ถือว่าเป็นไปเพื่อสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าว

ส่วนที่เป็นเนื้อหาของเอกสารที่จัดไว้ในภาคผนวกนี้ค่อนข้างจะหาอ่านได้ยาก ต้องไปขออ่านจากอาจารย์จารุบุตร เรืองสุวรรณ ซึ่งลอกออกมาจากฉบับหอสมุดแห่งชาติ แต่ต้องเลือกอ่านฉบับ

เก่า เพราะฉบับที่ 2 ที่อาจารย์จารุบุตรพิมพ์กระดานไขให้สมาคมประวัติศาสตร์นั้นปรวรดจากฉบับหอสมุดผสมกับฉบับ "เพชรพันเวียง" แต่หากจะไปอ่านที่หอสมุดแห่งชาติ แผนกหนังสือโบราณ (ชั้น 4) แคเดินขึ้นบันไดก็จะเห็นป้าย "ห้ามขึ้น ใช้เฉพาะเจ้าหน้าที่" ทางที่ดีก็ควรใช้ลิฟ แล้วขอดูบัญชีเอกสาร ซึ่งก็ได้ระบุถึงเรื่องคล้าย ๆ กันอยู่หลายชื่อ หลายเลขที่ ดังนี้

บัญชีเอกสารจ้างแปล เล่มที่ 34 แผ่นที่ 11
พื้นเมืองเวียงจันทน์
เล่มที่ 62 แผ่นที่ 20
พงสาวดารเจ้าอนุ-
เวียงจันทน์
เล่มที่ 118 แผ่นที่ 32
พงสาวดารเวียง-
จันทน์

บัญชีเอกสารใบลาน เลขที่ 441 คู่ 129 ชิ้น
5/4 หนังสือพื้นเวียง
เลขที่ 459 คู่ 129
ชิ้น 5/5 พื้นเมือง
เวียงจันทน์
เลขที่ 524 คู่ 129
ชิ้น 6/4 ดำนาน
เมืองเวียงจันทน์

บัญชีสังเขปพงสาวดาร เลขที่ 001.3/14
พงสาวดารเมือง
เวียงจันทน์
เลขที่ 001.3/15
พงสาวดารเมือง
เวียงจันทน์
เลขที่ 001.3/16
พงสาวดารเจ้า
อนุเวียงจันทน์
(คำแ่อว)
เลขที่ 001.3/17
พงสาวดารเจ้า
อนุเวียงจันทน์
(สมัยเจ้าอนุเวียงจันทน์)